

Др Слободан Селинић*

Научни саветник

Институт за новију историју Србије, Београд

„СЛАБА СРБИЈА – ЈАКА ЈУГОСЛАВИЈА“: МЕМОРАНДУМ САНУ О ПОЛОЖАЈУ СРБИЈЕ У ЈУГОСЛАВИЈИ¹

Апстракт: Од средине 1985. године комисија Српске академије наука и уметности је писала документ у коме би била описана југословенска криза и понуђена решења за њу. У јесен 1986. године тај документ је, иако недовршен, постао мета оптужби југословенских и српских комунистичких власти. У чланку је анализирано како су српски академици описали политички и уставни положај Србије у југословенској федерацији после 1945. године.

Кључне речи: Србија, Срби, Југославија, Меморандум, САНУ, 1986.

*

Србија из три дела

Политичко и уставно разграђивање југословенске федерације и јачање република и покрајина, започето у другој половини шездесетих година уставним амандманима, окончано је Уставом из 1974. године. Покрајине су имале статус конститутивног елемента федерализма и у заједничким пословима федерације биле су изједначене са републикама, са елементима државности (устави, председништва, уставни судови). Србија је лишена могућности да њени органи у бројним пословима делују на територији покрајина.²

Положај Србије је у политичкој пракси био још неповољнији, јер су покрајинске власти обезбедиле за себе и више моћи него што им је устав

* slobodanselinic@gmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8685-889X>

¹ Чланак је настао као резултат рада у Институту за новију историју Србије који финансира Министарство науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије, на основу Уговора о реализацији и финансирању научноистраживачког рада Института за новију историју Србије у 2025. години бр. 451-03-136/2025-03/200016 од 4. 2. 2025.

² Branko Petranović, *Istorija Jugoslavije, 1918–1988*, III, Beograd 1988, 382–389; Љубодраг Димић, *Историја српске државности*, III, *Србија у Југославији*, Нови Сад 2011, 385–392.

дозвољавао, а републички органи нису могли да остваре ни она права која су им према Уставу припадала. Србија је била једина република која није до краја конституисана према Уставу из 1974. године. То је навело руководство Србије да већ 1975. године покрене питање функционисања републике и њеног уставног положаја. Група стручњака коју је ангажовало Председништво Србије сачинила је обиман елаборат о односима републике и покрајина у сфери кадровске политике, одбране, планирања, судства и безбедности, познат као „Плава књига“, у коме је указано на немогућност функционисања Србије према Уставу из 1974. године. Међутим, Србија тада није имала политичке снаге да издејствује ревизију свог положаја у држави. Њено руководство је остало усамљено, без подршке Јосипа Броза и других република, а на удару покрајина.³ Србија је остала разбијена у три дела у области политике, партијског живота, привреде, одбране, безбедности, спољне политике, образовања, културе и науке. Од око 500 усвојених закона до 1981. године, јединствена примена на територији целе Србије је предвиђана само у 40. У њима је било 3.035 чланова, од којих је само 162 важило за целу републику (6,5%).⁴

Руководство Србије је поново покренуло питање положаја републике у федерацији и односа са покрајинама после албанског насиља на Косову и Метохији 1981. године, које је до краја оголило чињеницу да разбијеност Србије у три дела онемогућава њено нормално функционисање и доводи у питање безбедност и целовитост републике. Републички врх је захтев за успостављање јединства Србије најјаче истакао на Осамнаестој седници ЦК СКС 24, 25. и 26. децембра 1981. године. Водећи српски политичари су потенцирали да само Србија није успевала да усвоји кључне законе, да је у области одбране, унутрашњих послова, привреде, културе, школства, безбедности и друштвеног плана вештачки инсистирало на разликама уместо остваривања заједничког интереса, да су покрајине свој положај као конститутивних елемената федерације остваривале у пуној мери, а да њихов уставни положај као саставних делова Србије није оствариван у битним питањима. Сасвим супротно су мислили покрајински представници чији су наступи били усмерени ка одбрани независног статуса покрајина истицањем да су оне биле равноправне са републиком у федерацији.⁵

Закључци Осамнаесте седнице су осликавали превагу снага које су се залагале да и Србија постане јединствена политичка, економска, безбедносна, културна и научна целина. Уставна решења нису негирана, већ

³ Žarko Papić, *Vreme zastoja. Srbija 1968–1988*, Beograd, 1990, 129–165; Слободан Бјелица, „’Плава књига’ и њена рецепција 1977“, *Токови историје* 2/2016, 37–64.

⁴ Слободан Селинић, *Србија 1980–1986. Политичка историја од Тита до Милошевића*, Београд 2021.

⁵ Државни архив Србије (ДАС), б2, ЦК СКС, к. 307, 1981, 18–24. 12. 1981. „Други део – стенограми са првог, другог и трећег дана рада“.

је захтевано њихово спровођење у делу који се тицао надлежности републике у пословима од заједничког интереса. Наредних година тај документ ће бити темељ од кога је републичко руководство полазило у настојању да промени положај републике. Са друге стране, политика покрајинских функционера се сводила на упорно саботирање усвојених закључака и жестоке нападе на руководство Србије у савезним органима. У таквим околностима је помака у правцу успостављања јединства републике било веома мало, па су и средином осамдесетих ставови руководства Србије и покрајинских руководства били сасвим супротстављени, а надлежности републичких државних и партијских органа сведене само на територију централне Србије. У односе републике и покрајина умешао се 1985. године савезни партијски врх, па је Председништво ЦК СКЈ 16. априла формирало комисију на челу са чланом Председништва из Словеније Миланом Кучаном са задатком да „сагледа стање у остваривању јединства и заједништва у СР Србији“.⁶ После разговора са представницима републичке и покрајинских партија, радна група је усвојила информацију у којој су констатоване очигледне разлике између ЦК СКС и покрајинских партија и предложене мере које су биле више у складу са захтевима републичке партије, али је информација садржала и бројне примере фразеолошких компромиса.⁷ То је била само полазна основа за нове преговоре републичке и покрајинских партија о дефинисању односа у Србији који су окончани тек уочи партијског конгреса у првој половини 1986. године, када су усаглашени програм заједничких задатака на остваривању ставова Председништва ЦК СКЈ и преднарт статута СКС. Тим документима су учињени нови ситни кораци ка републичком државном и партијском јединству, али проблеми изазвани неповољним положајем Србије према Уставу из 1974. године нису решавани.⁸

Меморандум САНУ о положају Србије

Док су целу деценију трајали јалови покушаји републичког руководства да промени положај Србије и успостави надлежности Републике у покрајинама, југословенска криза је била све дубља. Држава се претварала у прости збир супротстављених интереса република и покрајина. Због високог

⁶ Архив Југославије (АЈ), 507, Председништво ЦК СКЈ, 19. седница Председништва ЦК СКЈ, 16. априла 1985.

⁷ ДАС, ђ2, ЦК СКС, к. 438, Одговорност и задаци, „АКТУЕЛНА питања остваривања уставног положаја СР Србије; Стр. пов. 1/26“; АЈ, 507, СКЈ, Председништво ЦК СКЈ, 131. седница, 23. јул 1985.

⁸ Слободан Селинић, *Ехо Устава из 1974: политички односи Србије, покрајина и Федерације 1981–1986*, Пола века Устава Социјалистичке Федеративне Републике Југославије из 1974. године: између митова и прошлости, Београд 2025, 511–533.

спољног дуга Југославија је изгубила економску независност. Самоуправни систем је доживео пораз. Економска криза је била дугогодишња и све више је производила политичке последице и социјално раслојавање. Косовска криза се увелико прелила ван граница покрајине, а страдање Срба у покрајини није заустављено. У таквим околностима је Српска академија наука и уметности од пролећа 1985. године радила на документу којим би описала узроке кризе и понудила решења. Иако ни до тада тај посао није био тајан, шира јавност је сазнала за њега када су *Вечерње новости* крајем септембра 1986. године објавиле текстове о њему у коме су га оптужиле за српски национализам. Документ, назван Меморандум, није био ни целовит ни довршен. Био је збир текстова различитих аутора о разним видовима кризе југословенског друштва. На њему је тек требало радити да би добио коначне обресе и да би био предочен органима Академије. Зато је тешко говорити о целовитом тексту, али су неке одлике уочљиве. Меморандум се залагао за демократске промене југословенског политичког, друштвеног и економског система и за промену неповољног положаја Србије у федерацији, али није видео судбину Србије изван Југославије. Изразито критички је говорио о одговорности комунистичке партије за дубоку кризу и исказивао је забринутост за судбину заједничке државе. Највеће незадовољство су изазивали положај Србије према Уставу из 1974. године, страдања Срба на Косову и Метохији и укидања њихових националних и политичких права у Хрватској. Описујући југословенску кризу Меморандум говори о пропасти концепта самоуправљања, узроцима економске кризе, претварању југословенске заједнице из федерације у нефункционалну конфедерацију уз афирмацију републичких и покрајинских државности и нестајање савезних функција, озбиљном моралном посрнућу југословенског друштва, негативним последицама Устава из 1974. године.

У делу посвећеном Србији и Србима Меморандум је истакао три проблема са којима су се суочавали: дугорочно заостајање развоја привреде Србије; положај Србије у федерацији и однос са покрајинама; тежак положај Срба на Косову и Метохији за које је речено да су били изложени геноциду. Оцена да су се та три питања појавила на „политичкој сцени са удруженом снагом која чини ситуацију напетом, ако не и експлозивном“ тачно је осликавала политичке прилике у Србији и Југославији тих година.⁹

Из документа је било видљиво да је САНУ мотиве за његово писање црпела из свести о дубини југословенске кризе, страха за судбину заједничке

⁹АЈ, фонд 803, Председништво СФРЈ, фасцикла 1855.; Коста Михаиловић, Василије Крстић, „Меморандум САНУ“ после тридесет година, Београд 2017.; Александар Пушкаш, *Београдска интелектуална опозиција и демократски изазови у Југославији (1980–1991)*, докторска дисертација, Београд, 2025, Филозофски факултет у Београду, 347-367.

државе и положај Србије у њој и из одговорности коју је имала као највиша научна и културна установа српског народа. Зато је у документу написано да су застој у развоју друштва, економске тешкоће, нарасле друштвене напетости и отворени међунационални сукоби изазивали дубоку забринутост у земљи. Упозоравано је да је испитивање југословенске стварности указивало на опасност да се криза заврши социјалним потресима са несагледивим последицама, не искључујући „ни тако катастрофалан исход као што је распад југословенске државне заједнице“. Академији је то био повод да закључи да пред том опасношћу нико није имао право да затвара очи, а поготово не најстарија установа научног и културног стваралаштва Срба: „Српска академија наука и уметности сматра се обавезном да у овом судбоносном тренутку саопшти своја виђења друштвеног стања са убенењем да тиме доприноси тражењу излаза из садашњих недаћа. Природа овог документа, међутим, не дозвољава удаљавање од кључних питања југословенске стварности. У та питања се, на жалост, мора сврстати, неодређен и новијим збивањима силно актуализован тежак положај српског народа“.¹⁰

Један од најважнијих делова Меморандума биле су странице на којима је представљен положај Србије у Југославији. О њему је говорено из националног, уставног, политичког и економског угла. У раду ћемо се највише бавити политичко-уставним и националним аспектом.

Позивајући се на одлике политичког система, уставна решења и политичку праксу, САНУ је закључила да је Србија била неравноправна у социјалистичкој Југославији. Тај подређен положај је посматран као последица коминтерновског и стаљинистичког наслеђа на којима је КПЈ (СКЈ) градила националну политику, а пре свега однос према Србима. Меморандум је уочавао снажан утицај тог наслеђа на југословенски илегални комунистички покрет. Чланови САНУ су доказивали да српски народ, изложен сталним оптужбама да је „угњетачки“, „унитаристички“, „централистички“ и „пандурски“, преузетим из предратне комунистичке реторике, није могао да оствари равноправност у Југославији, за чије је стварање поднео највеће жртве. Почетак реваншистичке политике КПЈ према Србима су лоцирали још у међуратном периоду када се сматрало да комунистичка партија и није потребна „угњетачкој“ нацији. Није прећутано ни да Србија током рата није била у положају да равноправно учествује у изгласавању одлука које су прејудиицирале будуће међунационалне односе и друштвено уређење Југославије. У том смислу је поменуто да је Антифашистичко веће Србије основано у другој половини 1944, касније него у другим републикама, а Комунистичка партија Србије тек после завршетка рата, да су већници за Друго заседање АВНОЈ-а

¹⁰ АЈ, фонд 803, Председништво СФРЈ, фасцикла 1855.

бирани из српских војних јединица и чланова Врховног штаба који су се затекли на територији Босне и Херцеговине, за разлику од већника неких других република, који су дошли на заседање са своје територије и који су иза себе имали националне политичке организације са изграђеним ставовима и програмима. Све ово је навело комисију САНУ да тврди да током рата Србија није била формално, а поготову не суштински, у равноправном положају када су усвајане одлуке од далекосежног значаја за будуће државно уређење. Тиме Меморандум није негирао да се Срби не би добровољно одлучили за федерализам као најпогодније уређење за вишенационалну заједницу, већ је указивао „да су се они без претходних припрема и подршке својих политичких организација нашли у положају да у ратним условима прихвате решења која су отварала широке могућности за њихово разбијање“. На коминтерновском наслеђу изграђени погледи КПЈ на националну политику пре Другог светског рата, у коју је био уграђен реваншизам према српском народу као „угњетачкој“ нацији, имали су, према анализи САНУ, далекосежне последице на уређење југословенске државе. Меморандумом је захтевано напуштање такве политике и наметања српском народу осећања историјске кривице иако једино он није решио национално питање нити је добио државу као остале нације.¹¹

Тежину положаја српског народа Меморандум је илустровао подсећањем на веома велики број Срба који су живели изван матичне републике, а посебно изван њеног централног дела, као једине територије у држави у којој су републичке институције имале надлежност после 1974. године. Тај број је био већи од укупног броја припадника појединих других народа. Према попису из 1981. године ван територије СР Србије живело је 1.958.000 или 24% Срба, што је знатно више него што је у Југославији било Словенаца, Албанаца и Македонаца, узетих појединачно, а скоро исто колико и Муслимана. Меморандум даље наводи да је ван централног дела Србије живело 3.285.000 Срба или 40,3% укупног њиховог броја. Другим речима, према Уставу из 1974. године, Србија није имала надлежност над чак 40% припадника српског народа.¹²

Принцип паритета у заступљености република у савезним органима узет је као доказ да су грађани Србије били политички дискриминисани, јер су им савезне функције и места делегата у Скупштини СФРЈ били мање доступни него грађанима других република, па је „глас гласача из Србије вредео мање од онога из било које друге републике или покрајине“. Такав закључак је изведен из чињенице да је Србија давала исти број делегата као друге републике у којима је било мање становника. То је тумачено тежњом да се Србија доведе у неравноправан положај и на тај начин

¹¹ Исто.

¹² Исто.

ослаби њен политички утицај. Југославија зато није у документу САНУ доживљавана као „заједница равноправних грађана или равноправних народа и народности“ него као „заједница осам равноправних територија“. Међутим, за Србију није важила ни та равноправност због њеног посебног правно-политичког положаја, у коме су аутори Меморандума видели тежњу „да се српски народ држи под сталном контролом“. За Академију је идеја водилца такве политике била „слаба Србија, јака Југославија“ и уверење да би омогућавање Србима као најбројнијој нацији да се брзо економски развијају било опасност за остале нације. Последица таквог приступа било је ограничавање привредног развоја и политичке консолидације Србије, чему је служио и недефинисан уставни положај Србије, пун унутрашњих конфликта са две покрајине супротстављене својој републици.¹³

Неповољна уставна решења из 1974. године су оштро критикована. Уочавано је да је Устав у правном смислу био лоше написан, а да је у политичком смислу разградио југословенску заједницу и учинио Србију неравноправном другим републикама. Тај део Меморандума је садржао готово истоветне ставове онима које су српски политичари (Дража Марковић, Петар Стамболић, Иван Стамболић, Добривоје Видић, Душан Чкребић и други) износили годинама у покушају да поправе положај Србије. И српски политичари и академици су истицали да је Уставом из 1974. године српски народ једини лишен своје државе. САНУ је признавала да је у првом члану Устава СР Србије писало да је Србија држава, али су питали „каква је то држава која се проглашава ненадлежном на сопственој територији и која нема на располагању средства да заведе ред на једном делу свог подручја, да обезбеди личну и имовинску сигурност својих грађана, да стане на пут геноциду на Косову и заустави пресељење Срба са вековних огњишта“. Констатовано је да је Србија Уставом од 1974. године подељена на три дела, а аутономне покрајине у свему изједначене са републикама, сем што нису дефинисане као држава и што нису имале исти број представника у појединим органима федерације. Тај „недостатак“ су, међутим, надокнађивале тиме што су могле да се мешају у „унутрашње односе Уже Србије“ преко заједничке републичке скупштине, док су њихове скупштине биле потпуно аутономне. Политичко-правни положај „Уже Србије“ је дефинисан као сасвим неодређен: „то није ни република ни покрајина“. Меморандум је подсећао да је Републичко извршно веће, које је требало да буде орган републичке Скупштине, уствари било Извршно веће „Уже Србије“. Таква преширока и институционално чврсто утемељена аутономност покрајина стварала је – писало је у тексту – две нове „раселине“ у српском народу.¹⁴

¹³ Исто.

¹⁴ Исто.

Ови ставови су били идентични оценама које је српско руководство износило у бројним приликама у првој половини осамдесетих година када је покушавало да укаже на неодрживост уставног и политичког положаја Србије. То је, на пример, био случај са Осамнаестом седницом ЦК СКС из децембра 1981. године на којој је српски врх истакао захтев за успостављањем јединства и целовитости Србије и њеним конституисањем као државе (републике) равноправне са другим републикама.¹⁵

У Меморандуму је забележено да то што су аутономашке и сепаратистичке снаге инсистирале на проширењу аутономије не би било довољно да остваре циљ да нису добиле моралну и политичку подршку од република у којима сепаратистичке тенденције нису ишчезле. Нарочито је указано на неутемељеност захтева за проширењем аутономије северне српске покрајине, јер је то „дало силног подстрека бирократском аутономаштву, озбиљним појавама сепаратизма кога раније није било, затварању привреде, политичком волунтаризму“ што је ојачало утицај оних ван покрајина и у Војводини који су настојали да српски народ поделе на „Србијанце“ и „пречанске Србе“.¹⁶

Попут српског политичког руководства и Меморандум је истицао да је то што су постале „конститутивни елеменат федерације“ дало покрајинама повода да се осећају и понашају као федералне јединице, занемарујући чињеницу да су саставни део Републике Србије, чиме су у пракси потпуно надвладале сепаратистичко-аутономашке снаге, само што су српски академици отворено саопштили да су покрајине то оствариле уз свесрдну подршку других. Додато је да се, без одговарајуће противтеже у координацији, регионализација по правилу претварала у провинцијалну ускогрудост и слепило за шире националне интересе.¹⁷

Да су и ови ставови били идентични ставовима републичког руководства сведоче бројни говори републичких политичара на партијским седницама. Поменућемо само један од најупечатљивијих примера, а то је говор члана Председништва ЦК СКС Шпире Галовића на седници ЦК СКС априла 1985. године када је упозорио на аутономаштво чији заступници игноришу чињеницу да су покрајине у саставу Србије и виде их само као конститутивни елемент федерализма. Аутономаштво је описао као израз тежњи ка осамостаљивању покрајина као држава, који води угрожавању јединства Србије и Југославије.¹⁸

¹⁵ ДАС, ђ2, ЦК СКС, к. 307, 1981, 18–24. 12. 1981. /Други део – стенограми са првог, другог и трећег дана рада/.

¹⁶ АЈ, фонд 803, Председништво СФРЈ, фасцикла 1855.

¹⁷ Исто.

¹⁸ ДАС, ђ2, ЦК СКС, к. 402, 1985, Материјали са 22. седнице ЦК СКС, 25. априла 1985, Уводно излагање Шпире Галовића.

Констатујући да је Републици Србији „онемогућено да у виталним питањима наступа јединствено у интересу народа коме припада“, српски академици су почели да се удаљавају од аргумената српских политичара ставом да је сплет нерешених односа у Републици Србији логично произлазио не само из њеног уставног положаја већ и избора сепаратистичких и аутономашких кадрова, који су управо због такве оријентације уживали благонаклоност оних који су држали кадровски монопол у Југославији. Тако далеко српски политичари, одани комунистичкој идеологији и фиктивном јединству партијског врха, нису могли или смели да иду у јавним наступима иако интимно нису имали ништа боље мишљење о покрајинским политичарима.

Да су у САНУ у таквом положају Србије видели утицај из других република, види се из следећих редова: „они који су свесрдно помогли да се клице унутрашњих сукоба усаде у уставе данас се јављају као арбитри - измирителји који по добро познатој симетрији једнаких кривица деле лекције и Ужој Србији и покрајинама, сугеришући да се решења траже у доследној примени тих истих устава. На тај начин једном замршена ситуација остаће каква је била, а Србија ће и даље трошити своју друштвену енергију у превазилажењу конфликта без изгледа да у томе потпуно успе“. Такав положај је доживљаван као политичка дискриминација према Србији, тим пре што јој је устав наметнуо унутрашњу федерализацију као стални извор сукоба централне Србије и покрајина, чиме су створени и предуслови за уплитање из других делова земље и федерације у односе у Србији. Опаска да је после федерализације СКЈ такво мешање у унутрашње односе једне републике било могуће само у Србији, била је утемељена у југословенској политичкој стварности у којој су покрајински представници много пута у савезним органима и политичарима из других република тражили упориште за своје супротстављање покушајима Србије да успостави надлежности републике на целој својој територији. Један од израженијих примера такве политике био је одлазак политичког врха северне покрајине код Владимира Бакарића у Загреб уочи 18. седнице ЦК СКС децембра 1981, а затим напади на српско руководство на седницама Председништва ЦК СКЈ због захтева да Србија, попут других република, успостави надлежност на целој територији.¹⁹

На страницама Меморандума је доказивано да су дезинтеграциони процеси, као општа појава у Југославији, највише погађали Србе, да је смер којим се тада кретало југословенско друштво био сасвим обрнут од оног којим се оно деценијама и вековима кретало док није створило заједничку

¹⁹ АЈ, 507, Председништво ЦК СКЈ, III/332, 111. седница; АЈ, 507, III/339, Председништво ЦК СКЈ, 118. седница, 2. март 1982.

домовину и да је био усмерен је ка потпуном разбијању националног јединства српског народа.

Као најбоља илустрација тог виђења узет је положај северне српске покрајине и њена аутономија. У Меморандуму је писало да је Војводини дата аутономија, између осталих разлога, и зато што је српски народ у Хабзбуршкој монархији тежио аутономији од краја XVII века да би, окружен бројнијим и надмоћнијим Мађарима и Немцима, сачувао своју националну индивидуалност и верску православну припадност. Анализа је настављена оценом да су Срби стварањем посебне аутономне области на туђој државној територији радили на слабљењу те државе, а све са циљем да се у погодном моменту што лакше издвоје и уједине са својом сабраћом јужно од Саве и Дунава. Наведено је и да су стварање Српске војводине у револуцији 1848/49. године „својом крвљу помогли и Срби из Србије“, а да је крајем XX века све било обрнуто: „Политички руководиоци АП Војводине не раде на зближавању и спајању, већ на што већем осамостаљивању и издвајању из СР Србије. Ма колико тај процес био неприродан, супротан историјској логици, он даје очигледне резултате, моћно доприносећи дезинтеграцији српског народа“.²⁰

Гледајући у будућност, САНУ није тражила решења изван југословенског државног оквира, али јесте инсистирала на редеофинисању односа у заједничкој држави. Зато су српски академици тражили да српски народ дефинише своје националне интересе и изјасни се о будућности заједничке државе равноправно са другим народима како не би био суочен са наметнутим решењима и да такав договор међу југословенским народима претходи преиспитивању устава. Будућност Срба нису видели изван Југославије, али су очекивали да Србија буде равноправна са другим републикама и да заједничка држава буде федеративна, а не упорно дезинтегрисана: „Залажући се за авнојевска опредељења, Србија мора рачунати и са тиме да то не зависи само од ње, да остали могу имати и неке друге алтернативе. Због тога се пред њу поставља задатак да јасно сагледа своје економске и националне интересе да не би била изненађена догађајима“. Сматрајући да је Србија имала право на равноправан положај у заједници, творци Меморандума су објашњавали да то значи да Србија мора да у решавању кључних политичких и економских питања учествује колико и друге републике, јер су се „четири деценије пасивног положаја Србије показале лошим и за читаву Југославију, која се лишила идеја и критике једне средине са дужом државничком традицијом, изоштреним осећањем за националну независност и богатим искуством у борби са домаћим узурпаторима политичких слобода“. Страховали су да би без равноправног учешћа

²⁰ АЈ, фонд 803, Председништво СФРЈ, фасцикла 1855.

српског народа у креирању политике, био угрожен и опстанак Југославије као демократске и социјалистичке заједнице.²¹

Необјављени извори:

Државни архив Србије (ДАС):

фонд Њ2, ЦК СКС

Архив Југославије (АЈ): фонд Председништво ЦК СКЈ (507)

фонд Председништво СФРЈ (803)

Литература:

Бјелица, Слободан, „’Плава књига’ и њена рецепција 1977“, *Токови историје* 2, Београд, 2016, 37–64.

Димић, Љубодраг, *Историја српске државности*, III, Србија у Југославији, Нови Сад, 2011.

Михаиловић, Коста, Крстић, Василије, „Меморандум САНУ“ *после тридесет година*, Београд, 2017.

Парић, Žarko, *Vreme zastoja. Srbija 1968–1988*, Београд, 1990.

Petranović, Branko, *Istorija Jugoslavije, 1918–1988*, III, Београд, 1988.

Пушкаш, Александар, *Београдска интелектуална опозиција и демократски изазови у Југославији (1980–1991)*, докторска дисертација, Београд, 2025, Филозофски факултет у Београду.

Селинић, Слободан, *Ехо Устава из 1974: политички односи Србије, покрајина и Федерације 1981–1986*, Пола века Устава Социјалистичке Федеративне Републике Југославије из 1974. године: између митова и прошлости, Београд, 2025, 511–533.

Селинић, Слободан, *Србија 1980–1986. Политичка историја од Тита до Милошевића*, Београд, 2021.

²¹ Исто.

*Summary***Slobodan Selinić****„WEAK SERBIA – STRONG YUGOSLAVIA“:
SANU MEMORANDUM ON SERBIA’S POSITION IN YUGOSLAVIA**

In mid-1985, the Serbian Academy of Sciences and Arts formed a commission to write a document on the crisis of Yugoslav society. By September of 1986, the work was not completed. There was only a working version composed of contributions from several scholars. It analyzed several aspects of the Yugoslav crisis, demanded a change of the system in the direction of democratization, and pointed out the unfavorable position of Serbia under the 1974 Constitution, its economic backwardness, the violence to which Serbs were exposed in Kosovo and Metohija, and the deprivation of their political and national rights in Croatia. The position of Serbia in communist Yugoslavia was discussed in several places. It was shown that, according to the 1974 Constitution, Serbia was in an unequal position compared to other republics, that due to obstruction by the provinces, it was unable to adopt even the laws to which it was entitled under the Constitution, and that the provinces were elevated almost to the status of republics and were opposed to Serbia. The academics wrote that 40% of Serbs remained outside the territory over which Serbia, as their mother state, had jurisdiction. They pointed to the constant interference from other parts of the country in the internal relations of Serbia and the maintenance of a politically unstable situation in the republic. The roots of such a policy are found in the legacy of the national policy of the Comintern, which was accepted by the CPY, and according to which the Serbs were unfairly represented as a nation that oppressed other nations in the interwar period, and therefore were victims of a policy of revenge after World War II.